

Görömbei András

NAGY LÁSZLÓ KÖLTÉSZE

1.

A magyar irodalom organikus életét durván megtörte az 1940-es évek végén uralomra jutó politikai diktatúra, mely az irodalom korábbi sokszínűségét megszüntette, s egyedül a politikai hatalmat kiszolgáló sematikus irodalmat engedte szóhoz jutni. Klasszikus értékű művek ekkor is születtek, de azok csak jóval később jelenhettek meg. A magyar írók legjobbjai természetesen minden lehetséges alkalmat megragadtak arra, hogy ezzel a személyi kultuszra épülő sematizmussal szemben fellépjenek, de erre először csak 1953 körül kezdett lehetőség nyílni. Az 1956-os magyar forradalom és nemzeti szabadságharc leverése azonban egészen a hatvanas évek közepéig újra visszafogta az irodalom sokszínűségének kibontakozását. A legalább látszólagos konszolidációra törekvő politikai hatalom aztán a hatvanas évek közepén elismerte, hogy a "szocialista Magyarországon" nemcsak szocialista realista irodalom létezik, hanem a művészeti irányzatok, szemléletek sokfélesége él egymás mellett. Ettől kezdve valamelyest mindaz teret kaphatott, amit nem ítélték közvetlenül veszélyesnek a politikai hatalom szempontjából. "Aki nincs ellenünk, az velünk van" — hangzott a híressé vált jelszó. Aztán, 1968 után a hatalom egyre nagyobb zavarral küzdve próbálta biztosítani egyeduralmát, de a magyar szellemi élet is egyre nyíltabban és elszántabban védte önmaga szuverenitását. Az irodalom az

igazsághoz, pontos valóságismerethez, a történelmi tényekhez való ragaszkodásával egyre visszafoghatatlanabbul vált a magyarországi politikai rendszerváltás előkészítőjévé is. Ezzel nem lépte túl saját illetékességi körét, csupán önmaga szuverenitásához ragaszkodott. Ez a szuverenitás viszont eleve veszélyt jelentett a politikai diktatúra számára. Ilyen szempontból nézve a magyar irodalom történetének az a négy évtizede, amelyik az 1949-től, a "fordulat évétől" 1989-ig, Magyarország független köztársasággá nyilvánításáig tartott, az irodalom szabadságharcának folyamataként is fölfogható. Ez a folyamat azonban nem egyenesívű fejlődést jelent, hanem a hatalom "harmonikázó prése" alatt folytonosan újraelkezdett küzdelmet a művészet szabadságáért. Ebben a művészi szabadságharcban minden jelentős alkotó részt vett, természetesen nem programos harcosként, hanem azért, hogy ragaszkodott önmaga művészi felismeréseire, saját autonómiájához.

2.

Felülnézetből vázlatosan áttekintve úgy látszik, hogy ebben az időszakban a magyar költészetben négy jól körülhatárolható esztétikai-szemléleti irányzat különíthető el.

A *szemléletes tárgyias* költészet személyes hangvételű, közvetlenül megjeleníti a vers indító élményét, s ezt a látványt dúsítja gondolati reflexióval és érzelmi, morális erővel. Petőfi és Arany János módszerének korszerű megújításaként is értelmezhető ez az irányzat, Illyés Gyula, Fodor András, az erdélyi magyar irodalomban pedig Kányádi Sándor költészete kínálja a legjobb példákat erre.

Az úgynevezett *elvont tárgyias* költészet objektivitásra törekszik, tárgyyszerű, szemléletes a kifejezőmódja szerint, de elvont, általános az eszméje, "üzenete" tekintetében. Nem egyetlen élmény közvetlen megjelenítéséből indul ki, hanem életérzést, élettapasztalatot tárgyias képekkel fejez ki. A tárgyak az érzelmek, gondolatok jelképei, "objektíválói". E típus

előzményeként Rilket, T.S. Eliotot, a magyar irodalomból pedig Babits Mihályt és Füst Milán költészetét említhetjük. Az újabb magyar költészetben Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes életműve a jellegadó példánk.

A harmadik jelentős változatot *alakváltoztató* vagy *"próteuszi"* költészetnek szokás nevezni. Proteust a görög mitológiában mindig arra akarták kényszeríteni, hogy jósoljon, mondja meg előre, hogy mi fog történni. Ő ez elől a számára terhes szerep elől úgy menekült el, hogy mindig más és más külső forma mögé rejtőzött. A magyar lírában ennek az irányzatnak Füst Milán, Babits Mihály, Szabó Lőrinc szerepverseit tekinthetjük közvetlen előzményének. Az újabb korszakban pedig Weöres Sándor ennek a közvetlenül személyes és társadalmi, történelmi vonatkozásoktól elzárkózó, megszámlálhatatlan alakváltoztatban, mitológiai és elképzelt alakokban megnyilatkozó típusnak a világirodalomban is jelentősnek számító alakja. Különleges egyéni változatát teremtetten meg ennek a típusnak, jórészt a későbbi posztmodern törekvéseket is előkészítve az erdélyi Szilágyi Domokos.

A negyedik, s a magyar irodalomban leggazdagabb irányzat a *látomásos-metaforikus* költészet, melynek a legfontosabb jellegadó vonása a metaforikus költői kép. A metafora mindig távoli képzeteket, jelenségeket kapcsol össze valamely hasonlóság alapján, s az így teremtett új, "köztes képzet" a szellemi, érzelmi, erkölcsi energiák nagyfokú sűrítésére képes. A metafora megőrzi a látványt, de annak egyetemes távlatot ad, az általános, egyetemes jelleget pedig éppen az élmény elevenségével teszi közvetlenné, személyessé. A látvány és a "látomás" egybeolvad. A látomásos költői kép az egyedi élménynek és az egyetemes léttapasztalatnak az egysége. Ez a Vörösmarty és Ady, s méginkább a népköltészet által ösztönzött líratípus elsősorban Nagy László és Juhász Ferenc költészetében nyert új értelmet és jelentőséget, de mindmáig termékeny vonulata a magyar irodalomnak. Példaként elég talán csak Csoóri Sándor, Szécsi Margit, Utassy József és az erdélyi Farkas Árpád költészetére utalni. Az archaikumot és a modernséget társító, disszonan-

ciákból magasrendű harmóniát építő Bartók Béla zenéjének új egyetemessége is fontos forrása e líratípusnak.

Ezek a főbb szemléleti változatok természetesen inkább csak iránykijelölések, az egyes alkotókat sem szabad mereven egyik vagy másik típusba sorolni. Illyés Gyula kései költészete például egyre gyakrabban él a metaforikus líra elemeivel, Kányádi Sándor lírája a hatvanas évek közepétől kezdve szinte a szemléletes tárgyias és a metaforikus-látomásos költészet társítása. Az elvont tárgyiaság lírikusaként említett Pilinszky János verseinek egyik csoportja pedig a szemléletes tárgyias költészet eszközeivel fejezi ki az "évszázad botrányát", a fasizmus borzalmait. Mégis ez a négy főirány jól elkülöníthető az újabb magyar líra második világháború utáni évtizedeiben, s körülbelül a hetvenes évek közepéig meg is határozza annak jellegét. Ezekről eltérő törekvések korábban is voltak, s azok elsősorban a neoavantgárd irányzathoz kapcsolódtak (a jugoszláviai magyar irodalomban az *Új Symposion* című folyóirat köre, illetve a nyugati magyar emigrációban a párizsi *Magyar Műhely*). Magyarországon azonban — túlnyomórészt politikai okokból is — ezek a hetvenes évek közepéig-végéig nem bontakozhattak ki erőteljesen.

Új irányt, új szemléletet a hetvenes-nyolcvanas években fellépő nemzedékek hoztak. Szemléletük újdonsága főként a posztmodern elemeivel minősíthető: az értékválság megnyilatkozásaként a groteszk és ironikus esztétikai minőség uralja, a fragmentalizmus, a feloldatlan disszonancia, az egymással ütköztetett vendégszövegek bőséges felhasználása, a hangsúlyos depoetizálás jellemzi. Tandori Dezső, Petri György, Nagy Gáspár, Zalán Tibor, Szócs Géza egymásétól lényeges pontokon eltérő költészete adhat ebből az új szemléletből ízelítőt. Az újabb magyar líra eme "vázlatát" Nagy László költészetének esztétikai körülhatárolása, "környezetrajza" végett rajzoltam meg.

3.

Nagy László (1925-1978) egy dunántúli kis faluban, Felsőiskázon született parasztcsaládban. Költészetének esztétikai karakterét is erősen befolyásolta gyermekkorának élményvilága: "Mióta verseket írok, céлом a kifejezés plaszticitása, erőteljessége, merészsége. Mindez kapcsolatos a formával, metaforával, ritmussal. Átkozott és babonás, konzervált ősi szokások közé születtem a Bakonyalján. Ott nevelődtem mesék és balladák közt, a bájolók parancsoló ritmusában, a házra támadó regősénekek niagarájában. Verseim néhány vonása innen való."

Ebben a közösségben találkozott Nagy László a mitikus szemlélet elemeivel. A mitikus világképet eleven létezők töltik ki, nem különül el benne személy és tárgy, élő és élettelen, konkrétum és absztrakció. Nagy László költészeti forradalmának talán legfőbb jellemzője az, hogy az ősi gyökerű, a világ egységét kifejező látomásos költői képet a XX. századi ember ijesztően kitágult és racionalizált világában szuverén önkifejezési eszközzé emelte.

A mitikus látásmód elemeivel, horizonttágító erejével emelkedik már Nagy László korai költészete az élménylíra leíró változatai fölé. Korai verseiben a zárt falusi világ tapasztalati szemléletességgel jelenik meg, a költői személyiség is bizonytalan még, de a tüzetesebb vizsgálat egységes létszemlélet jegyeit ismerheti fel e korai versvilágban. A fiatal költő már a mindenséget ízlelgeti a maga szűkös környezetében. Uralkodó életérzése tragikus. Jelentős szerepe lehetett ebben betegségének, sikertelen lábműtétének is: ez a személyes baj a világ, a létezés sérülékenységet, tragikumát tudatosította benne.

Megszólal a korai versekben a fiatalos, dacos hetykeség, öntudat hangja is egyéni dalformában (*Adjon az Isten*), de a korai versvilágra a sokféle változatban megjelenő tragikus létélmény a jellemző. Sirató, tárgyas bemutatás, mitikus kivetítés, bibliai allúzió egyként a tragikus létélményről vall. A *Kiscsikó-sirató* a gyász kifejezésének ősi műformájában

siratja el az elpusztult kiscsikót, a közvetlen élményt a sira-tóének-struktúra tágítja a végtelen pusztulás létélményévé. A *szomorú ökrök* című verse a lefokozott élethez társítja a tragikumot, mert Nagy László a szabadságot tudja a létezés természetes állapotának. A sovány és szomorú, igavonó ökrök ennek ellenpontjaként mint "óriás rabok" jelennek meg a versben.

Máskor a szemléletesség mitikus motívumokkal olvad össze. Kezdetben ez a mitizálás nem tudatos egyéni költői leleménye, hanem a paraszti világképből közvetlenül átvett képzetkincse. A népi hiedelemvilág elemei (az üstökös, a garabonciás, a vérpiros madár) és a keresztény mitológia motívumai (angyalok, szentek, ördögök) a társadalmi és természeti jelenségeknek mitikus értelmezést adnak.

A folklór-elemek önálló mitikus képzetek és látomások alkotására is bátorítják a költőt. Korai létélményének egyik leginkább erőteljes kifejezésére a csodafiú-szarvas ősi mítoszát alakítja eredetien egyéni verssé. A hősénekek kemény küzdelmét és a népballadák dikciójának tragikumot érzékeltető szaggatottságát társítja varázsos erejű öntanúsító verssé (*Csoda-fiú szarvas*).

A fiatal költő lenyűgöző természetességgel szólal meg az archaikus és népi műformák sokaságában. Életérzésének, világlátásának talál ezekben kész formákat és kifejezési eszközöket. Nincsenek még nagyívű egyéni metaforái, a költői képek elemei között a természet elemeinek közvetlen hasonlósága legtöbbször az összekötő kapocs. Nincs még nagy távolság közöttük: a kakas "cifra lába nyírfa ága", a kiscsikó füle "puha volt mint a kisnyúlé", a "nyárfák lovas katonák".

Többféle érzékenységet, hajlamot tápláló egyénisége kap nagy lendületet 1946-ban, amikor Budapestre kerül. A népi kollégiumokban az új, felszabadult fiatal értelmiség tagjaiban barátokra és világmegváltó feladatokra talál. A szegénység ezeresztendő vágyainak teljesülését hiszi, költészetének sokféle színét, dallamát eggyel cseréli fel: a felszabadultság érzését éneklő sok-sok változatban. A szomorúság és fájdalom csak a múlt képeiben jelenik meg, a jelenkort énekszó, öröm,

lendület fejezi ki verseiben. A traktoroslányok éneke és a közvetlen politikai agitációs szólamok is bekerülnek verseibe. Költői világképe leszűkül, elveszti sokféle érzékenységet, megfosztja magát a mitikus látásmód elemeitől, háttérbe szorul a mélyebb közösségi látásmód, átadja helyét a sematizmusnak, a felszíni, felületi kollektivitás-élménynek. Ekkor írt verseinek jórészt később iróniával említi, s kihagyja gyűjteményes kötetéből. Maradandónak azok a darabok bizonyultak e korszakából, amelyekben a lelkes vallomás nem nyomja el a tárgyias szemléletességet (*Gereblyező lányok*) és a dal eleven ritmusát (*Tavaszi dal*). A negyvenes évek végén és az ötvenes évek legelején a "szegények fejét emelem" boldogító és naiv érzése, biztonsága ragyogtatta Nagy László verseiben a világot. Ezzel a hittel, ezzel a lobogással ment 1949 őszén ösztöndíjjal hosszabb időre Bulgáriába. Ott keletkezett versei is énekszótól hangosak, bár a bolgár népköltészet fordítása szemléletének eredeti hajlamait is újra felszabadította.

4.

Bulgáriából 1952-ben tért haza, s rádöbrent, hogy legszebb eszméit megcsúfolta az 1940-es évek végének, 1950-es évek elejének politikai diktatúrája. Ez a csalódás költészetének nagyfokú átalakulását váltotta ki: ekkor alakította ki költészetének drámai karakterét. A verseinek etikai vonatkozásaira kényes költő azzal óvta meg tisztességét önmaga előtt is, hogy verseiben kivallotta megcsalatottságát.

Ettől kezdve hatalmas, drámai küzdelmet vív az eltorzult világgal szemben szép eszményeinek védelmében. Költői képei megtelnek feszültséggel, tragikummal. Két elv: a virágzás és a pusztítás, a szép szándék és a kegyetlen valóság küzd egymással bennük. A korábbi csupa dal és virágzás versvilágban most a dér, fagy, hideg képzetek alkotnak összefüggő jelképrendszert a csenddel, némasággal. Ekkori életérzésének összegző metaforája, a *deres majális* a természet rendjével is ütköző tények drámai feszültségét fejezi ki.

Öntanúsító, ars poetica jellegű verseiben az ellentétekre látó, küzdő személyiség kialakulásának lehetünk tanúi. A küzdő személyiség a világ ellenében fogalmazza meg elveit, szándékait. Kiformálja küzdő, szembeszegülő költői karaktert: "S szándékom eltemetője / puska előtt se lehetnék." Zaklatott, viaskodó verseinek, rapszodiáinak az ad nagy dimenziót és feszültséget, hogy a "dérült rétre" érkező költő nem adja meg magát a pusztítás és megcsalás erőinek, hanem fölerősíti velük szemben egyéniségének morális, eszmei és gondolati tartományait (*Bolgár-tánc, Anyakép, Vig esztendőre szomjas*).

Nagy László létezésélményének ettől kezdve alapvonalává válik az élet és halál küzdelme. Ez a drámai létélmény, ez az egzisztenciális titkokat faggató szándék alakítja át gyökeresen költészetét: a valóságot megmutató, leíró és értelmező ihletet fölváltja a költői valóságot teremtő, kreatív alkotásmód, a látomásos világértelmezés és önkifejezés. Költői magatartásában felismerhetők még a József Attila-i vonások, a bánatos, eszményekért esdekelve szóló szembesülés a világgal. Rejtetten jelenik meg csak meg a később jellegzetessé váló titáni indulat, de összetéveszthetetlenül Nagy László-i már a végső kérdéseket feszegető gond, a kérdésekbe szőtt egyértelműen életérdekű válasz, s mindenekelőtt a látomás szimbolikus és szürrealisztikus jellege (*Kinek fáj, emberek*).

A megoldhatatlan emberi dráma élménye hozza vissza Nagy László lírájába a korai versek látomás-elemeit, de most már szuverén, nagy látomások formájában: megteremti sajátos hosszúénekeit. Ezek a dalformából az epikus számvetés és a lírai kifejezés egyesítésével kifejlesztett hosszúénekek nagy formátumú víziók. A világ jellegét, struktúráját szervezik nagyméretű, de fegyelmezett lírai alakzatokba. A világképelemek bőségében teret kap Nagy László mindenség-csodálata, erős megfigyelő hajlama és kreatív ereje egyaránt. A látomás egy-egy képe korábbi versek motívumait sűríti vagy azokkal rokon élményanyag elemeiből építkezik. A Nagy László-i hosszúének a konkrétumok gazdagsága révén kap meghittenséget személyes és közvetlenül társadalmi jelleggel. Az

empirikus motívumok viszont a látomás révén emelkednek egyetemes érvényre. Jellemző költészetének szerves építkezésére, belső rendjére, hogy első hosszúéneke a lírájában oly gyakori jégverés-motívumra épül (*Gyöngyszoknya*). Ez a vers már 1953-ban a Nagy László-i hosszúénekek természetébe világít: a benne működő mítoszi logika, mitikus képzet a költő közvetlen társadalmi gondjainak kifejezője. Az égen megjelenő, szoknyájából jeget szóró, mindent elpusztító alak az ötvenes évek elején a magyar társadalomra törő politikai pusztítás irracionális jellegét, antihumánus minőségét érzékelteti — még kissé áttetsző, allegorikus jelleggel.

Nagy László korai hosszúénekeinek kiemelkedő, az addigi költői világképet összegző darabja az 1956-ban keletkezett *Rege a tűzről és jácintról*. A sirató és himnusz társításában a magyar parasztság évezredes kiszolgáltatottsága jelenik meg a költő személyes, családi vesztesége gyanánt. A költő személyes viszonya a paraszti történelemhez azáltal kap nyomatékot, hogy apjának és anyjának a sorsában szólaltatja meg a magyar paraszti történelmet és jelenkort. A személyes kapcsolat érzellemmel telíti a gondolati számvetést. A költő felnöveszti magát, a költői kifejezőerő révén szolgálat igazságot a sokat szenvedett embereknek. A szentcsalád-képzet révén a költő-fiú életakarása, halállal, lemondással, történelmi kiszolgáltatottságokkal való könyörtelen, "bajvívó" szembeszegülése évezredek megtartó emberi léttörvényeként jelenik meg. A Krisztus-párhuzam a költői szó csodatevő erejét, igaz értékeknek a megnevezés által öröklétet biztosító hatalmát fejezi ki. Szülei sorsában Nagy László az egyetemes emberi létezés tragikus vonásaira ismer, s ezekkel szemben alakítja ki perlekedő, emberi értékeket védő magatartását. Az összegző, konkrét tapasztalatokat történelmileg és gondolatilag is vizsgáló szemlélet újítja meg a nagy kompozíción belül az ősi műformákat, a regóséneket és a középkori himnuszt is.

5.

Nagy László költészete 1956 tájára a magyar irodalom élvonalába emelkedett. Gyűjteményes kötete, a *Deres majális* (1957) összegezte pályája első nagy periódusát. Az 1956-os magyar forradalom leverése őt is megrendítette. A Kádár-kormány gyors konszolidációra törekedett, de Nagy László nem tudott feloldódni, nem tudott megbékülni a szovjet fegyverekre támaszkodó hatalommal. Versei meggritkáltak, hangja végletesen komorrá, tragikussá változott, ezt a politikai hatalom ellenállásként minősítette. 1956 előtt — csalódásai ellenére — szinte évenként jelentek meg új kötetei. 1957 után a műfordításhoz menekült.

Új kötetet csak 1965-ben publikált (*Himnusz minden időben*). Ebben kiemelkedő művészi értékű művek sora mutatja, hogy Nagy László hatalmas erkölcsi, szellemi, művészi erővel vértette fel magát a "hallgatás" éve alatt. Szinte előlről kezdi a lét értelmének, a remény elvének kiküzdését. Kialakítja, tökéletessé formálja jellegzetes versalakzatait, a gondolati, eszmei elemekkel dúsított látomásos dalt, a látomás- és esszéelemekkel egyénített portréverset, valamint a hosszúénekek új típusát.

A *Himnusz minden időben* kötet összegzi Nagy László korábbi motívumait, és előremutat utolsó kötetei, a *Versben bujdosó* (1973) és a *Jönnek a harangok értem* (1978) motívumai és műformái felé. Az 1956 utáni pályaszakaszának szembevető vonása a gondolatiság gazdagodása. A halállal és reménytelenséggel perlekedő költő most alakítja véglegessé sajátos kétpólusú, "bajvívó" karakterű költészetét. A versek küzdelem-jellege most már alkatukból következik: a versvilág eleve magában hordozza az ütközés kényszerét, mert kibékíthetetlen ellentétekből szerveződik. Az öntanúsító vagy esdeklő, könyörgő érvelés bő teret ad a gondolatiságnak, az eszmei világképteremtésnek — kivételesen gazdag létél-mény keretében.

A *Ki viszi át a Szerelmet* című látomásos dalt maga Nagy László állította — 1975-ben kiadott gyűjteményes kötetében

— 1956 utáni pályaszakaszának élére. Nagy László ars poeticája ez a vers: költői kérdések sorában azt veszi számba, hogy milyen értékek maradnak gazdátlanul a világban az ő létének "lemerülése" után. Személyisége állandó küzdelemben, akcióban jelenik meg: megfigyeli és megbecsüli a legparányibb természeti szépségeket, az életet óvja, védi a rátörő ellenséges erőktől, önmagát áldozza fel, hogy másoknak a reményt lehetővé tegye, termékennyé teszi a terméketlen földet, tudatosítja az eszmékért hozott áldozatok értelmét, megőrzi és diadalra viszi a "dült hitek"-et, elrettenti a halálmadarat, a pusztulásba belenyugvó érzéseket. A "Szerelem" — a nagybetűs írás is jelzi ezt — mindezeknek az értékeknek összegző metaforája a versben. A költői cselekvés eme értékek óvása és átmentése a "túlsó partra", egy olyan remélt jövőbe, amikor már a tiszta értékek nem lesznek létveszélyben. Elementáris természetélmény, keresztény motívumok, balladai elemek, társadalmi tapasztalatok, a görög mitológia és a magyar költészet képzetei szerveződnek ebben a "többdimenziós", bartóki karakterű dalban — drámai kérdések formájában — hittel szóló paranccsá.

Sok-sok közismert bartóki jellegű, disszonanciákat magasabbrendű harmóniába foglaló, életérdekű dal tanúsítja, hogy Nagy László ebben a műformában a József Attila-i örökség szuverénül egyéni karakterű folytatója (*Himnusz minden időben, Tűz, Szárnyak zenéje*).

A költői világkép eszmei-gondolati elemeinek gazdagodását szembetűnően tanúsítják a portréversek. A lehetetlen körülmények, méltatlan helyzetek közepette fordul Nagy László elődeihez. Példákat állít a közösség elé, közben önmaga eszméit erősíti, gondolatilag, filozófiailag. Mintha a mai, értékválsággal küzdő kor által kétségbevitte eszméit, életelveit akarná igazolni a történelem által már szentesített példákkal. A virtuális közösségteremtés küzdelmét látjuk a portréversekben. Értéktanúsító megidézések a portréversek, nemcsak hű jellemzések, hanem igaz önjellemzések, önerősítő művészi szertartások is. Ezért nevezhetjük ezeket a verseket kettős portréknak is.

Feltétlen vállalást és dacoló követelést, esdeklő könyörgést egyesít a *József Attila!* című vers. Az értelmén, törvényen, logikán is túlmutató erkölcsi erő, életakarat követeli itt jussát: az éltető reményt. A könyörgő dikcióban az is egyértelműen nyilatkozik meg, hogy a méltatlan emberi sors emberek, helyesebben "emberárulók" műve. Az emberségükből kivetkőzött lények ellenében fogalmaz eszményi magatartásmodellt a Bartók és a ragadozók. József Attila és Bartók Béla művészete egyetemes érvényű példa Nagy László számára. A *Versben bujdosó* című kötetben a *Seb a cédruson* ciklus szinte kizárólag portréversekből áll. A József Attila-i és Bartók Béla-i fegyelemhez, mindenség-igényhez most kapcsolja hozzá Ady Endre társadalmi és nemzeti értékekért hadakozó indulatát (*A föltámadás szomorúsága*). Portréverseinek sorozatában tulajdonképpen önnön világgépének kiküzdött értékeit is bemutatja, tanúsítja. Ez a világgép a fegyelem, értelem, igazságkereső szenvedély mellett a szelídség, játék személyiségformáló értékeit is számba veszi.

Nagy László költészetében 1956 előtt a társadalmi gyökerű konfliktusok voltak előtérben, 1956 után erkölcsi és létfilozófiai érvényre emelkednek személyes gondjai, tapasztalatai. A közvetlen élményeket egyetemesebb létösszefüggésekbe állítja. Portréversei az elvek küzdelmét mutatják. A közértárgyiasító dalokból eredeztethető, epikai és drámai elemekkel, érzellemmel, indulattal egységes világlátomással emelt hosszúénekei pedig gazdag létélményt tárgyiasítanak ellentétes elemekből álló drámai küzdelmű világgá. A szubjektivitást a konkrét elemek bősége objektiválja, tárgyiasítja.

A *Búcsúzik a lovacska* nagyarányú szerepvers. A fölöslegessé vált, pusztulásra ítélt lovacska monológja költői öntanúsítás is: az általa képviselt természeti értékeket, szépséget pusztulásra ítélte a technizált és anyagelvű társadalom. A tényekkel, a pusztulás és megcsalás képeivel drámaian ütközik és felesel az eltékozolt lehetőségek nosztalgikus megidézése. A látomásban egymással tragikusan szembekeverülő természeti és technizált világ ellentéte a mai ember egyetemes gondja. A felfokozott érzelmi állapot, a pusztulás

veszélye a vers világát mitikussá emeli: az önvallomás bipoláris dimenzióban, ellentett világok ütközésében jelenik meg, s oly magas hőfokon, hogy a reális képi elemek látomássá emelkednek.

Nagy László hosszúénekeiben a hatvanas évek közepén így teremti meg a mitologikus kifejezésmód egyéni formáját. Szerves folytatása ez végletek társításából épített nagy erejű költői képeinek. A hosszúénekekben ez a polarizáció egész világnyivá tágul: két ellentétes elv kibékíthetetlen küzdelme gyanánt jelenik meg. Hatalmas teret és időt járnak be ezek a versek, s miként az ősi mítoszok, alapelveket szembesítenek drámai küzdelemben. Nagy László költészetében ezek az alapelvek a konkrét tárgyi elemek leltárszerűen gazdag anyagából szervezett látomásos költői képekből jönnek létre. Ezért képesek hibátlan szintézisben egyszerre egyetemes lételveket és történelmileg konkrét, emberi, társadalmi gondokat, közvetlenül ható, érezhető tényeket megjeleníteni. Egyszerre érezzük ezekben a hosszúénekekben azt, hogy rólunk van szó, és azt, hogy maga az emberi létezés minősége a tét.

Gyakran egy-egy önmagában jelentéktelennek tetsző eleményt növeszt látomássá a mitologikus költői szemlélet. A *Búcsúzik a lovacska* a vágóhíd mellett megpillantott lovacska látványából nőtt általános érvényű látomásverssé. A *Menyegző* alapmotívuma egy Bulgáriában látott lakodalmi jelenet. A *Zöld Angyal* című mitologikus hosszúének alapélménye pedig Nagy László omladozó szülőházának a tetején nőtt pici zöld cserje látványa volt.

A *Menyegző* lakodalmasait az ifjú pár hívta meg az esküvőre, de a násznép az ifjú pár számára szentséges ünnepet orgiává züllesztí. Ezáltal éppen az az eszme jutott veszedelembé, amelyiknek a jegyében egybegyűltek. A megideologizálást, a csalást leplezi le ebben a nagy látomásversben Nagy László tisztaságot, rendet, teremtő értelmet óvó indulata. Az ifjú pár magatartásában, személyes vallomásában, öntanúsításában ugyanazokat az eszméket és érzéseket ismerhetjük fel, amelyek Nagy László versvilágában pozitív érték-

ként jelentek meg eddig is. Az ifjú pár a költő életelveinek a tárgyiasítása, a fenséges elszántsággal védett tisztaság jelképe. Az eredeti szakrális ünnep a násznép erkölcstelen magatartása révén azonban korunk társadalmi körképévé válik, olyan züllött és önleplező mulatozássá, mely teljesen idegen az ifjú pártól. Így szembesül kétféle, egymással teljesen ellentétes emberi magatartás, s e kettő között drámai küzdelem zajlik. Egyetemes érvényű mitologikus látomásvers ez, hiszen az emberi történelem egyik leginkább tragikus vonása jelenik meg benne: a szép eszmék nevében elkövetett rombolás, bűnözés.

A *Zöld Angyal* leltározó tárgyiasítása az emlékek, gyerekkori élmények, a paraszti világhoz kötődés motívumait jeleníti meg, hogy végleg leszámoljon velük, búcsút vegyen tőlük. Egész múltbeli világára ráengedi a költő a pusztítás és teremtés Zöld Angyalát: a leszámolás a teremtés érdekében történik. Az a költői meggyőződés készíti a búcsúzó, leszámoló leltárt, hogy a múlt csak megszüntetve lehet a jövő erőforrása. A Zöld Angyal ennek a látomásnak a mitikus-vizionárius költői megnevezése. "A költő, aki meg akarja váltani a világot — kilép belőle. Ezért van tele minden irodalom nagy leszámolásokkal. Nagy László leszámolása eddig a legnagyobb arányú" — írta róla Csoóri Sándor. Nagy László verse valóban nem feladás, hanem teljes átértékelés — a megváltás érdekében. Azért adja át korábbi világát a pusztítás Zöld Angyalának, hogy felszabadítsa személyiségét a teljes költői szabadságra, a még nagyobb küzdelemre. Éppen a pusztulás képeiből olvassa ki azt a mélyebb elvet: úgy kell élnie, olyan romolhatatlan értékeket kell teremtenie, hogy azokat majd a teremtés Zöld Angyala minősíthesse maradandónak.

6.

Nagy László utolsó évei valóban a "lehetetlen képviselőben" teltek, miként irodalomtudós barátja, Kiss Ferenc írta

róla. Azt látta otthontalannak a világban, aminek az ő normái szerint természetesnek kellett volna lennie: a tisztaságot, szépséget, értelmet, humánusot, természetességet. Ezeknek az "archaikus" értékeknek a védelmében teremtette meg krónikás, boszorkányos, nomád hangvétellű szerepverseit is (*Krónika-töredék, Szépasszonyok mondókái Gábielre, Medvezsoltár, Versben bujdosó*). Ezek az archaikus, természeti és történelmi jellegű költői szerepek az élet szépségeért, tisztaságáért való küzdelem új lehetőségeit nyitják meg Nagy László költészete számára.

A hetvenes évek elején költői személyisége a nomád életforma idomíthatatlan tisztaságába, egyértelműségébe kapaszkodik, s ez a tény azt is kifejezi, hogy a XX. század második felében elemi életértékek kerültek veszélybe, s ezek az értékek a költő természetes hétköznapi közegében már védhetetlennek minősültek — nem saját maguk miatt, hanem az emberi világ romlásának következtében.

Nagy László ekkor a teljes emberi sorsot veszi magára, a teljes emberi sorsban akar osztozni, de ez stigmát, sebbel való megjelöltséget jelent számára. Élményei az általános emberi beszennyezettség, bűnösség látomását érelik meg benne. Olyan nagyformátumú prózakölteménye bizonyítja ezt, mint a *Vértanú arabs kanca*. Ez az látomásból és reflexióból épített mű műfajilag szinte besorolhatatlan alkotás, epikai, drámai és lírai elemek szintézise. A konkrét élmény egyetemessé tágításának, léttörvénnyé emelésének is kiemelkedő mintája. A részeg kapások megölik a vemhes lovat, mert az nem akar elindulni velük a szekérrel. Ez a barbár cselekedet a családon személyes és a biblikus, valamint a természeti és kozmikus vonatkozások révén az ember egyetemes tragédiáját, természetévé lett értékpusztítását fejezi ki. A tragikum legmélyebb vonatkozása viszont az, hogy a bűnnek az is részese, aki kezdettől fogva ellene volt, hiszen ő is tagja az emberiségnek.

Ilyen léttapasztalattal szemben mit tehet az etikus költő? Szembeszegül a Lehetetlennel is: akkor sem azonosítja magát a bűnrel, ha személyében ártatlanul is vállalnia kell annak a következményeit. Más versekben a kiemelt szerepek, a no-

mádtól a haramia-attitűdig arra törekszenek, hogy a gyermeki tisztaságú etikus világszemléletet megőrizték és mértékként állítsák a másféle tendenciáknak engedelmeskedő világ elé. A jó ügy képviselője szorul bujdosó vagy nomád létre. A "szüntelen célzó, de célozhatatlan", tehát önmagát ebben a szituációban is cselekvőnek megőrző veszélyeztetett létezés ítélkező ars poeticája a *Versben bujdosó* című verse. A szerep és a magatartás azonos: a maga köré épített versvilág is ő maga. Nem rejti el egyéniségét, hanem erőit megszervezi, kivertség és szabadság, fenyegetettség és dac, hit és harag egysége él benne.

Ezekhez a szerepekhez kapcsolhatók bizonyos vonatkozásokban a *Képvversek és betűképek* illetve a *Vidám üzenetek* ciklusainak törekvése is: játékkal, iróniával és groteszk társításokkal megóvni, megtartani a lélek épségét a kifordított, értékzavaros világban is.

Rímjátékok, vidám köszöntők, archaizálások, rétegkeverések, átvetések, tréfás és fordított névadások, ajánlások, dedikációk színessége adja a *Jönnék a harangok értem* kötet *Vidám üzenetek* című ciklusának fényét. Szembetűnő azonban, hogy — bár Nagy László tündérien tud játszani! — a vidámságon hányszor átvetíti a szomorúságot, fájdalmat, hányszor vallja ki, hogy a játék igazában önerősítő szertartás az ő költészetében. A *Vidám üzenetek* a *Fejfák* ciklus gyászverseit követik és ellenpontozzák a kötetben.

7.

A *Jönnék a harangok értem* kötet gazdag tárgyi világa elsősorban a pusztulás, romlás, értékek kisemmizése, tehetségek, szép erők lehetetlenné válásának művészi megjelenítése. Ez az egyetemes romlás-kép a hetvenes évek tényeiből épül elsősorban, de a halál előterében kitágul, kivételesen gazdag létélményt emel a teremtés és pusztulás alternatívái közé. A költői személyiség erejét és magatartását ekkor már a halállal való szembesülés minősíti. A világnyivá nőtt pusztulás köze-

pette ítéletes szóval, a "verseimben hatalom van" erkölcsi méltóságával jelenik meg a költő, hogy hitet tegyen a mi korunkban veszendőségre ítélt vagy pusztulásba kényszerített értékek mellett. Most főként a groteszk, játék, gúny, ironia jut jóval nagyobb szerephez, mint korábban.

Nagy László költészetében a költői személyiség mindig erőt, méltóságot sugárzott. Utolsó kötetében a nagyobb fájdalom, valamint a halálközelség, a halállal szemközti létezés kathartikus ellenpontjaként újabb vonásokkal gazdagodott költői személyisége: benne van az esdeklés, a gyász is, de a sokasodó bajok láttán a *Menyegző* indulata a játék és groteszk eszközei révén is folytatódik, s gyakran átcsap a nyílt gúnyba is. Máskor a lehetetlennel küzdő költő önironiával nézi a maga igyekezetét, "kísérletét a bánat ellen".

Költészetének utolsó periodusában egy-egy versen belül olykor különösen sokféle valóságéregetet von szintézisbe. Ez látszik gyakran a kidolgozatlanságnak, kéréletlenségnek. Az is nyilvánvaló, hogy utolsó korszakában költői világképe szembesül a fiatalabb költőtársak neoavantgárd és posztmodern jellegű törekvéseivel, illetve az új korélmény az ő költészetében is nagyobb teret biztosít az ezekre az új irányzatokra jellemző esztétikai minőségeknek. De erősen különbözik is a modern fragmentalizmustól és groteszktől egyaránt: mindvégig megőrzi, csupán az új kihívásokkal szembesíti költői világképének egyetemesség-igényét, organikus rendjét. A hetvenes évek értékzavarral küszködő világában is érvényesíti szigorú erkölcsi elveit, elszántan ütközik korunk társadalmi bajaival, felelőtlen értékpusztításával egyaránt.

A versek inventora ekkor gyakran a közvetlen veszteség, a gyász. A *Jönnék a harangok értem* kötetben — csak Adyhoz hasonlíthatóan — gazdag jelentéstartalmakkal összekapcsoltan jelenik meg a halál. Nagy László egész létezésélményének kifejezési indítékaul szolgál, megteremti a végtelennel szembenező ember szabadságát és értéktudatát is. Értéktanúsító, értéktudatosító gyászversei nyelvileg, a szemléleti síkok tekintetében is sokrétűek és világképösszegző jellegűek (*Gyászom a Színészkirályért, Három nap, három*

éj). A történelem példái is erősítik Nagy László küzdő magatartását. Drámai monológverse, a *Balassi Bálint lázbeszéde* a XVI. században reménytelen helyzetben küzdő költőelődöt idézi meg annak bizonyosságául, hogy a barbár körülményekkel reménytelen helyzetben is szembeszegülő erkölcsi emberi-költői tartásnak igenis van értelme. A költő-vitéz küzdelme nem hiábavaló: "a vers Pelikán, valakihez pirosa áttör időn és ködön".

Csak jelzéseket adhattam itt Nagy László gazdag költői világképéről. Az újabb magyar költészet egyik legértékesebb fejezete ez az életmű. Az 1945 utáni évtizedek magyar történelmének meghatározó élményei is megjelennek benne egy nagy költészet egyetemes érvényű és korszerű, mindig új műformákkal kísérletező alakzataiban. Személyesség és egyetemesség eszményi példaszerű szintézisét teremtette meg Nagy László költészete.